

ють інші письменники, а саме такі твори Лесі Українки найсильніші своїм утверджуючим словом, це "найсильніший вислів нової національної душі після Шевченка!" [3, 162).

І якщо з такої точки зору поцінувати творчість Лесі Українки, то вся вона не момент поетичного натхнення, а "вічносвідомий акт творчої волі" [3, 162]. Натхнення творців більшість українських письменників задовільняються мимовільним характером творчості; не маючи творчої волі, вони послуговуються високими словами, за якими криється груба душа. На такому тлі постає Лесі Українки - це вічний акт духовного збагачення, набування артистизму душі.

М.Євшан проводить паралелі міжособистістю Лесі Українки і тими сильними, вольовими людьми, яких утверджувала філософія Ніцше. Творчість Лесі Українки витримана в одному стилі, у цілісній гармонії постають "інтелект, поетична інтуїція, глибока ніжність жіночої психіки, сильна творча воля, орлиний лет душі, яка уміє відмежувати себе від життєвої торгової і без галасу творити собі високохудожні образи, творити в собі образ вищої людини, вільної людини" [3, 163]. М.Євшан відносить Лесю Українку до класичного типу творців, оскільки поєднала в собі "дві, на перший погляд розбіжні сили: творчий порив, фантазію - і епос, ті сили та заклики, які будить в душі людини правда життя" [4, 165]. Відтак творчість Лесі Українки - ціла епоха в розвою української літератури, самодостатнє явище "позахаосом всіх розбіжних сил, ... позапасквілями і рекламою в літературі, поза реалізмом, романтизмом, модернізмом... і т.д.", основане на високих гуманістичних цінностях [4, 166].

Однак багатство Лесиної творчості контрастує епосу, тому "її поезія і вся її творчість не має "по-

пулярності", не має навіть признання", бо занадто "класична" [5, 561].

М.Євшан простежує відповідність жанру драматична поема внутрішньому еству письменниці, її духовній сутності. У цьому жанрі справжні творчі здобутки Лесі Українки: вона досягає пластики, архітектонику, повну "простої" і строгої краси" [5, 562]. Героїні її драматичних поем допомагають очиститись від буденного, віднайти "в собі внутрішнє достоїнство" [5, 562]. Отже, йдеться про виховну силу творчості Лесі Українки.

І хоча авторська думка не зосереджується на сучасних картинах українського соціального життя, все-таки "поетеса, втікаючи до старинної Палестини чи Єгипту, малює саме поневолення рабів, нужду робітників, що будують храми, страшний Вавилонський полон, упадок народного духа в жидів" [5, 562]. Тобто причина криється в духовній спорідненості поневолених націй.

Висока культура духу творів Лесі Українки ще недосяжна для її сучасника, зауважує М.Євшан. Недосяжною вона залишається й для людини кінця століття. Можливо, в цьому актуальність її творінь?

Література

1. Євшан М. Проблеми творчості // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Упор. Н.Шумило.-К.: Основи, 1998.-С.12-17.
2. Євшан М. Леся Українка // Там само. - С. 153-159.
3. Євшан М. Леся Українка // Там само. - С. 160-163.
4. Євшан М. Fiat ars!.. (На вічну пам'ять Лесі Українки) // Там само. - С.164-166.
5. Євшан М. Леся Українка. Твори. Книга перша // Там само. - С.561-563.

|

Н.Дзюбишина-Мельник

Твори Лесі Українки для дітей

Леся Українка як дитяча письменниця фактично і досі не поцінована, особливо в тому аспекті, на якому ми хотіли б наголосити в нашій розвідці. Для розуміння місця Лесі Українки в контексті української дитячої літератури та у зв'язку з цим у контексті української літератури загалом важливо відмежувати власне дитячі твори письменниці від творів (чи їх фрагментів) для дитячого читання, з яких і давніше, і тепер складаються цілі збірники, як-от: "Плине білий човник" (К.: Веселка, 1987), вони публікуються на сторінках дитячої періодики, у читанках тощо. Власне дитячих творів, цебто творів, адресованих самим автором дітям, у Лесі Українки небагато. Нагадаємо їх:

1. Цикл під назвою "Дитячі" (у першій збірці творів "На крила пісень." Львів, 1893), або "В дитячому крузі" (у збірці під тією самою назвою, виданій вже в Києві 1904 р.). До циклу ввійшли поезії "На зеленому горбочку", "Літо краснее минуло", "Мамо, іде вже зима", "Тішся, дитино, поки ще маленька".

2. Поезія "Вишеньки", надрукована у дитячому часописі "Дзвінок" (Львів, 1891. Ч.4).

3. Прозові казки "Метелик" та "Біда навчить" ("Дзвінок", відповідно: 1890. Ч. 4; 1891. 4.2); "Лелія" - видрукувано у Бібліотеці для молоді, селян і міщанства (Чернівці, 1891. 4.2). Віршована

"Казка про Оха-Чародія" (за автографом "Казка про Оха-Чудотвора"), що з'явилася на сторінках першого і єдиного на той часу Східній Україні українського дитячого часопису "Молода Україна" (Київ, 1912. Ч.4).

4. Вважаємо за можливе зарахувати до власних дитячих творів Лесі Українки "Колискову" із циклу "Сімструн" (уміщено в згаданому збірнику "На крилах пісень") на підставі жанрової визначеності цієї поезії.

Однак ми утримуємося від прилучення до власних дитячих творів казки "Про велета" з огляду на те, що сама Леся Українка мислила його останньою частиною "Триптиха" (I. "Що дасть нам силу?"; II. "Орфееве чудо") збірника на присвяту І. Франкові. Оpubліковано в книзі "Привіт І. Франкові в сорокалітє його письменської праці. 1874-1914" (Львів, 1916).

До власних дитячої літератури зараховуємо й дитячий фольклор, якому Леся приділяла немало уваги. Зокрема, 1903 року в Києві вийшла збірка "Дитячі гри, пісні й казки". 1917 року також у Києві видруковано збірку "Народні мелодії. 3 голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка", до складу якої ввійшли різдвяна гра "Го-го-го, коза", колискові, веснянки дитячого репертуару, як-от "Деся тут була подоляночка".

Оцінка окремих сторін дитячих творів з погляду їх значущості для літературного процесу не становить особливих труднощів, настільки вони очевидні та безсумнівні. Зокрема:

1. Леся Українка сприяла розвитку жанрового розмаїття дитячої авторської літератури, авласне: розвивала жанр казки (прозової та віршованої). Прислужилася ширшому утвердженню малоосвоєних авторською дитячою літературою жанрів ("Колискова").

2. Леся Українка одна з перших відосінебагатьох, хто вдався до ритмічної прози (зразки її бачимов прямиї мові окремих персонажів казки "Лелія").

3. Своїми записами та видрукуванням дитячого фольклору письменниця не просто подбала про їхнє збереження як мистецьких пам'яток, а сприяла укоріненню думки про непроминальну роль фольклору для дитячого виховання, причому незалежно від соціального походження читача (слухача). Якщо дивитися ширше, вона сприяла зміцненню традиційного для української нації вертикального типу культури з характерним проникненням її в усі соціальні верстви та класи [1, 61].

Разом з тим, ряд **надзвичайно вагомих здобутків** Лесі Українки в царині творчості для дітей ще потребують не просто виявлення, а й обґрунтування та сучасного осмислення. Нанихми й хочемо спинитися у нашій розвідці, не претендуючи на

вичерпність висвітлення проблеми, а також припускаючи можливість інших її трактувань.

Найперше, що потребує, на нашу думку, належної оцінки - це філософський підтекст дитячих творів Лесі Українки. Безсумнівно, їй належить тут пріоритет, причому й досі філософський струмінь у нашій дитячій літературі залишається малопотужним, якщо не сказати сміливіше, - кволим (посуті, Д. Павличко чи не єдиний, хто досить відчутно підживив дитячу літературу цим струменем).

Говорячи про філософський підтекст дитячих творів Лесі Українки, необхідно відзначити їхню зовнішню (позірну) простоту фабули, образів. Це те, що надає творам, адресованим дитині, доступності, сприяє запам'ятовуванню (причому через емоції, естетичні переживання) і осідає радше в підсвідомості, ніж раціонально осмислюється. Одним словом, цете, що карбується надовго, якщо не назавжди. Як же реалізується "гіпотеза буття" [2, 102] у розумінні суто авторського художньо-поетичного осмислення стосунку між світом та людиною (особистістю) у дитячих творах письменниці? Точніше, які акценти розставляє в цій гіпотезі авторка (оскільки сподіватися окреслення цілісної філософської концепції у художніх, тим паче дитячих, творах не доводиться - 2, 114; 3, 32).

1. Леся Українка трактує напружене внутрішнє життя, що підносить людину над буденщиною і навіть фізичним буттям, як вищу вартість. Згадаймо рядки з "Тішся, дитино, поки ще маленька", де йдеться про політ мрії і думки. Духовний порив до високого вартіи навіть того, аби заплатити життям (казка "Метелик").

2. Духовність має національну сутність, тому національна ідея - закономірно стрижнева для буття кожного. Це конкретизується в альтруїстичній любові до рідної землі ("Мамо, іде вже зима"), у зображенні неволі як втрати себе ("Казка про Оха-Чародія").

3. Філософський характер має й проблема автентичності буття народу. Вона розуміється Лесею Українкою традиційно для свого часу: село-позитив ("На зеленому горбочку") протиставляється місту-негативу ("Лелія").

4. Пропонуючи власну модель сприймання світу, Леся Українка, проте, не вважає її універсальною. З одного боку, вона припускає множинність таких моделей відповідно до розмаїття індивідуальностей, тим паче ще не до кінця сформованих (Пор. у поезії "Тішся, дитино, поки ще маленька": "Мрія полине із думкою вкупі // Геть у далекі світа"...: "Хай же та мрія із думкою вкупці // Лине в незнані світа"...). З іншого боку письменниця готує дитину до самостійного філософського сприймання життя, в основі якого лежить усвідомлення себе

суб'єктом дії універсальних закономірностей [4, 102]. Саме ця думка прочитується, наприклад, у зовні дуже простенькому вірші "Вишеньки" (порівняймо рядки з "Книги Еклезіастової": "Для всього свій час", 3, 1).

Філософський підтекст дитячих творів проєктується на виховний ідеал, а точніше - визначає його. Звичайнож, він має яскраво виражений національний характер (відповідно до філософської концепції про роль культури - завжди конкретно-національної - як основного "олюднюючого", гуманізуючого фактора [5, 11; 6, 103; 7, 63]). Звідси скерованість виховного ідеалу на формування українського етнотипа з комплексом властивих йому ментальних рис. У дитячих творах Лесі Українки зроблено наголос на основних із них. Назвемо ці риси:

1. Панестетизм (естетство). Наскільки визначальна ця риса українця можна зрозуміти вже з того, що цикл "В дитячому крузі" починається добре знаним "На зеленому горбочку". Поезія створює гарний настрій у малодитини типово українським ідеалізованим пейзажем з білою хатою та вишневим садком (природно, квітучим). Одночасно у свідомості карбуються ці слова-поняття як знаки національної культури. Для старших віком дітей панестетизм нащеплюється через поетичні твори загалом завдяки переплетенню в них філософічності та художньої образності. Така синтеза пробуджує в дитині схильність до естетичного філософствування як типово української риси [3, 6], принаймні готує до такого способу мислення.

2. Самодостатність (як форма прояву індивідуалізму), утвердження себе через власні здобутки, вивіщення завдяки цим здобуткам над обставинами. Найвиразніше ця ідея прочитується у поезії "Тішся, дитино, поки ще маленька", дитину спонукано до власного внутрішнього життя. Не дарма двічі лунає заклик: "Крил не втинай сизокрилій голубці // Хай вона вільно літа!" А крила голубки - мрії та думки. Можна вважати, що цей твір готує ґрунт для пробудження духовного аристократизму, інакше - усвідомлення гідності самої людини [8, 134], що також складає типово ментальну рису українця.

Істотно те, що виховний ідеал у дитячих творах Лесі Українки критично осмислений щодо українського етнотипа. Він передбачає внесення коректив із тим, щоб, культивуючи бажані риси, ослабити небажані [6, 206; 9, 95]. Зокрема, Леся Українка утверджує цінність сили духу і волі, уміння протистояти тиску обставин і долати перешкоди, здатність оберігати віру і впевненість у собі-саме

тих рис, яких бракує українцеві [10, 58]. Це прочитується у віршах "Мамо, іде вже зима", "Літо краснее минуло" і що особливо цінно - Е "Колисковій". Вже на підсвідомому рівні (Пор.: "Національний характер впливає прямо із способу і роду виховання, яке отримує людина з перших своїх років" - 9, 80) письменниця вважає за потрібне робити установку на волю, активну дію. Причому ця установка проводиться не лише через позитив (зразок для наслідування, прямий заклик робити саме так - "Колискова"), а й через негатив - осудження безвілля, пасивності ("Казка про Охачародія"), хоча Леся Українка сподівається на їхнє подолання. По суті, письменниця намагається забезпечити українську дитину від "соціального фаталізму" в майбутньому, цебто від віри в автоматичність поступу, що зрештою й породжує бездіяльність [6, 22]. У доступній дитині форм подано й перший урок-застереження щодо комплексу меншовартості, такої типової для українця знівченої України риси [10, 55]. Цей урок дитина засвоює з допомогою казки "Біданавчить", що стверджує життєву значущість саме собі подібних.

Узагальнено кажучи, дитячі твори письменниці своїм філософським підтекстом скеровані на формування людини європейського типу (окцидента), що особливо актуально для сучасності.

І ще одне - твори Лесі Українки передбачають інтелектуально підготовленого читача (слухача), отже, сприяють формуванню національної еліти.

Література

1. Сміт Е. Національна ідентичність. - К., 1994.
2. Маймин Е. Русская философская поэзия. Поэты-любомудры. А.С.Пушкин. Ф.И.Тютчев.-М., 1976.
3. Соловей Е. Українська філософська лірика. - К., 1998.
4. Мусатов В. К проблеме современной философской лирики: аспект традиций // Современное литературное развитие и проблемы преемственности.-Л., 1977.
5. Джигоев О. Философские проблемы культуры. - Тбилиси, 1980.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології.-Мюнхен, 1993.
7. Дубинин Н. Что такое человек? - М., 1994.
8. Вашенко Г. Виховний ідеал. - Полтава, 1994.
9. Цимбалістий Б. Родина ідушанароду // Українська душа. - К., 1992.
10. Кульчицький О. Світвідчужання українця // Українська душа. - К., 1992.